

АГРЕСИВНІСТЬ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ЯК СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНА ПРОБЛЕМА

Резюме

У статті проаналізовано поняття «агресія», «агресивність»; розглянуто психологічні особливості агресивності молодших школярів»; зазначені причини агресивності у дітей. Визначені фактори, що впливають на прояв агресивності у дітей: сімейні стосунки та методи виховання; порушення соціальної адаптації; порушення шкільної адаптації; комунікативна некомпетентність; конфліктні стратегії поведінки; вплив ЗМІ та комп'ютерних ігор; статеві (гендерні) відмінності.

***Мета** статті полягає в теоретичному аналізі та емпіричному дослідженні агресивності дітей молодшого шкільного віку.*

***Методи** аналізу, систематизації та узагальнення теоретичного матеріалу наукових джерел дозволили ознайомитися з вітчизняним та зарубіжним досвідом з даної проблематики. У емпіричному дослідженні застосовані такі методика: «Кактус» (М.А. Панфілової); «Шкала прямої і непрямой агресії» (К. Б'єрквест); опитувальник «Діагностика стану агресії» Басса-Дарки; методика «Тест руки» Е. Вагнера, адаптація Піотровського.*

***Результати.** В ході дослідження нами було виявлено, що більшість респондентів мають високий рівень агресивних проявів. Наслідком цього є те, що молодші школярі часто відчують злість, гнів, негативізм, образу, роздратування, недовіру до навколишнього світу. У проблемних ситуаціях не можуть впоратися з бажанням завдати шкоди іншим людям, використовують фізичну силу. Часто висловлюють негативні емоції через грубість, лихослів'я, погрози. Це створює проблеми у спілкуванні з батьками, однолітками, вчителями.*

***Висновки.** Підсумовуючи результати дослідження було визначено, що дитяча агресивність є однією з найгостріших проблем шкільного виховання. Розповсюдження агресивних форм поведінки учнів школи не може не хвилювати батьків, психологів, педагогів та суспільство в цілому. Обґрунтовано необхідність впровадження цілеспрямованої профілактичної та психокорекційної роботи психологів та педагогів з молодшими школярами щодо засвоєння навичок позитивного спілкування, ефективної взаємодії з людьми, вмінню знаходити мирні шляхи вирішення конфліктів.*

***Ключові слова:** агресивність; агресія; молодші школярі; особливості агресивності молодших школярів*

Вступ. В сучасному житті ми все більше стикаємося з проявами агресії і насильництва. Сучасні дані психологічних, соціологічних, медичних досліджень показують, що в Україні зростає кількість людей, які виявляють у поведінці агресивні тенденції. На жаль, звичними стають випадки агресії із участю школярів, де діти демонструють іноді вкрай жорстоку поведінку.

Проблема агресивності дітей стає все більш гострішою і актуальною, про що свідчить зростання кількості публікацій з цієї теми.

Питанню агресивності присвячено чимало досліджень таких науковців, як Г.Е. Бреслав, К. Бютнер, І.В. Вачков, Є.В. Гребенкін, Н.А. Дубинко, С.Н. Єнікопів, К. Лоренц, Т.Б. Міловідова, Г. Паренс, А.А. Реан, Т.Г. Рум'янцева, Л.С. Славина, О.О. Смирнова, І.А. Фурманов, С.Ю. Чижова та інших. Але маємо визнати, що у вітчизняній психології тема дитячої агресивності довгий час була закритою, тому на сьогодні недостатньо вивчена.

Агресивність – це багатозначний термін:

1) Ситуативний стан, що характеризується афективними спалахами гніву та імпульсивними проявами поведінки, спрямованими на об'єкт фрустрації, що став причиною конфлікту.

Агресивність як стан має такі складові:

- а) когнітивний, що забезпечує орієнтування суб'єкта в ситуації;
- б) емоційний, що виявляється в емоційних станах суб'єкта (гнів, ворожість тощо);
- в) вольовий, що забезпечує агресивно налаштованому суб'єкту досягнення його мети.

ПСИХОЛОГІЯ

2) Риса особистості, що спричиняє відносно стабільну схильність до агресії (Велика українська енциклопедія, 2016).

Відомо, що агресивність закладена в людині як механізм захисту, активності та адаптивності. Кожна особистість при взаємодії з іншими людьми повинна володіти певною часткою агресивності, щоб протидіяти соціальному тиску, керованості, конформізму. Тому, ми маємо розділяти конструктивну і деструктивну агресивність, де остання є проявом ворожості і жорстокості.

Виходячи з цієї думки, американський психолог та психіатр Г. Паренс виділив такі форми агресії:

- 1) здорова або недеструктивна агресія. Це форма поведінки, що спрямована на досягнення цілей, захист своїх прав та інтересів. Людина налаштована на конкуренцію з іншими людьми. Недеструктивна агресія провокується вродженими механізмами, які необхідні для адаптації до навколишнього середовища, задоволення бажань і досягнення мети.
- 2) вроджена деструктивність. Це така злісна поведінка, що завдає болю оточуючим, провокує конфлікти. Вроджена деструктивність посилюється внаслідок сильних негативних переживань, таких, як біль, дистрес тощо і обумовлює виникнення агресивності як особистісної риси (Дмитрієва & Карпович, 2015).

Дитяча агресивність є соціально обумовленою: залежно від того, який соціальний досвід отримала дитина, які взірці поведінки вона спостерігала у своєму оточенні, нею засвоюються позитивні або негативні форми поведінки. Дитина може бути свідком постійних конфліктів, сутичок, бійок між членами родини. І вона часто просто наслідує форми поведінки батьків. Якщо агресивні дії дитини схвалюються в сім'ї, то вона буде їх демонструвати і в інших ситуаціях.

Ознаками прояву агресивності можуть бути: лихослів'я, забіякуватість, ворожість, зухвалість, злі жарти, жорстоке поводження з тваринами, невміння стримувати емоції, підозрілість, роздратування тощо.

На формування агресивності впливає стиль виховання в сім'ї: суворі покарання провокують агресію з боку дитини. Вона стає озлобленою, імпульсивною, не здатною опанувати свої емоції. Внаслідок цього агресивність стає особистісною рисою. Дослідження показують, що агресивність, яка сформувалася в дитячому віці, залишається стабільною властивістю особистості та зберігається протягом подальшого життя людини.

Якщо через диктат батьків і заборону на прояв агресії, дитина не може вільно виявляти свою злість, гнів, розпач, то агресивні дії спрямовуються всередину і проявляються як аутоагресія.

Дитяча агресивність може формуватися також через такі особливості сімейного виховання: якщо дитині не вистачає любові, піклування, тепла з боку батьків; якщо батьки байдужі та уникають контактів з дитиною. Тоді агресивна поведінка є засобом привертання до себе уваги дорослих, намаганням отримати їхню любов і підтримку (Берковіц, 2007).

Найчастіше зворотньою стороною дитячої агресії є незахищеність дитини, не спроможність себе боронити. Дитина відчувається слабкою, самотньою, не знає, як виявити свої переживання та емоції.

Більшість науковців розділяє ту думку, що в основі дитячої агресії лежить страх. За Бютнером, головними причинами агресії дітей є:

1. страх стати жертвою нападу, зазнати травм, пошкоджень. І чим більше цей страх, тим більша агресія.
2. душевна травма, образа, здійснений напад Отже, дитяча агресивна поведінка формується в сім'ї через три основних механізми: наслідування та ідентифікація з агресором; захисна реакція та протестна реакція (Берковіц, 2007).

Т.Б. Горшечникова та Л.Н. Дородніцина провели експериментальне дослідження особливостей і причин агресивності саме у молодших школярів. Вони виділили такі групи факторів, що впливають на прояв агресивності:

1) сімейні стосунки та методи виховання. Встановлено прямий зв'язок між негативними стосунками в системі «батьки-дитина» і показниками агресивності. Основними засобами виховання, які використовують батьки агресивних дітей, є тілесні покарання, погрози, позбавлення привілеїв, встановлення обмежень та відсутність стимулів, ізоляція дітей від спілкування з однолітками. Таким чином, чим частіше батьки виявляють негатив до дітей, чим частіше вони застосовують покарання, тим вищий рівень агресії;

2) порушення соціальної адаптації. Рівень агресивності вищий у тих дітей, сім'ї яких змінили місце проживання. Матеріальне благополуччя сім'ї мало впливає на рівень агресивності;

3) порушення шкільної адаптації. Особи з проблемами у стосунках з однокласниками та вчителями виявляють високий рівень агресивності;

4) конфліктні стратегії поведінки, комунікативна некомпетентність.

Ті діти, які обирають таку стратегію, як суперництво, мають вищий рівень агресивності. Комунікативна некомпетентність веде до того, що більшість респондентів виявляють ту чи іншу форму фізичної, вербальної, непрямой агресії (образи, крики, бійки тощо) під час сварок, конфліктів.

5) вплив ЗМІ та комп'ютерних ігор. Фільми, ігри, відео, що демонструють культ сили (сцени вбивства, бійки) формують толерантне ставлення до насильства, зменшують чутливість до болю та страждань інших людей.

6) особистісні характеристики дітей: підвищений рівень страху, запальність, дратівливість, збудливість, недостатня самооцінка є причинами агресивності.

7) статеві (гендерні) відмінності. Хлопчики більш схильні до фізичної агресії, а дівчата – до вербальної. Хлопчики частіше обирають таку стратегію поведінки в конфлікті, як суперництво, дівчата – компроміс. У хлопчиків частіше виникають конфлікти з однокласниками та батьками, ніж у дівчаток (Мельниченко, 2023).

І. А. Фурманов у своїх дослідженнях також стверджує, що причини агресивності молодших школярів різноманітні і залежать від багатьох факторів, але перш за все пов'язані з сімейним вихованням. Дослідник виділяє найпоширеніші з них:

1) неправильна реакція батьків на поведінку дитини, яка їх не влаштовує;

2) дисгармонія сімейних стосунків у цілому: стосунки між батьками, батьками та дітьми, братами та сестрами;

3) покарання та рівень батьківського контролю. Суворі покарання призводять до високого рівня агресивності у дітей, тоді як мінімальний контроль і нагляд ведуть до високого рівня асоціальності. Часто ці два типи виховання можна зустріти в одній сім'ї, коли батьки не можуть дотримуватися узгодженого стилю виховання;

4) порушені емоційні зв'язки між батьками та дітьми або ворожі почуття між батьками;

5) батьки байдужі до соціального успіху дітей;

6) протиріччя між вимогами до поведінки дитини та поведінкою самих батьків, тобто висування взаємовиключних вимог;

7) використання таких методів виховання, як погрози, ультиматуми, умисне позбавлення любові, часта ізоляція. Реакція тільки посилюється, особливо, коли батьки не відчувають ні провини, ні жалю (Мельниченко, 2023).

Отже, агресивність дитини формується переважно як протест проти нерозуміння дорослих, через невдоволення своїм становищем серед однолітків. У той же час на розвиток агресивності молодшого школяра, звичайно, можуть впливати природні особливості його темпераменту, наприклад, збудливість і сила емоцій, які сприяють формуванню таких рис характеру, як дратівливість, імпульсивність, гнівливість.

Відомо, що в молодшому шкільному віці відбувається переорієнтація одних цінностей на інші. Молодший школяр прагне зайняти нове соціальне становище, відповідне його потребам і здібностям. При цьому життєво важливим для нього стає соціальне визнання, схвалення, прийняття у світі дорослих і однолітків. Тільки за цих умов забезпечується відчуття власної гідності.

Аналіз наукових джерел показав, що проблема дитячої агресивності залишається однією з актуальних тем сучасної психології, проте дослідження з цієї проблематики є недостатніми. Цим обумовлена доцільність нашого дослідження, яке мало на меті вивчення агресивності дітей молодшого шкільного віку.

Методики дослідження. З метою дослідження агресивності молодших школярів нами були використані наступні психодіагностичні методики:

- методика «Кактус» (М.А. Панфілової);
- методика «Шкала прямої і непрямой агресії» (К. Б'єрквест);
- опитувальник «Діагностика стану агресії» Басса–Дарки;
- методика «Тест руки» Е. Вагнера, адаптація Піотровського.

Результати. Емпіричне дослідження було проведено на базі Яблунецької ЗЗСО І-ІІІ ступенів № 1. Група респондентів включала 30 учнів 3 класу.

ПСИХОЛОГІЯ

Методика «Кактус», автором якої є М.А. Панфілова, призначена для виявлення стану емоційної сфери дитини, наявності агресивності, її спрямованості та інтенсивності. У таблиці 1 зазначені результати, що отримані в ході дослідження за допомогою методики «Кактус».

Таблиця 1

Результати вивчення емоційної сфери дітей молодшого шкільного віку за методикою «Кактус»

Шкали	Не виявлено ознак	Виявлено ознаки
Агресивність	33,3%	66,7%
Імпульсивність	16,7%	82,3%
Егоцентризм	3,3%	96,7%
Залежність	20,0%	80,0%
Демонстративність	3,3%	96,7%
Скритність	90,0%	10,0%
Оптимізм	13,3%	86,7%
Тривога	56,7%	43,3%
Жіночність	60,0%	40,0%
Прагнення до домашнього захисту	53,3%	46,7%
Прагнення до самотності	63,3%	36,7%

Можна зробити висновок, що більшою мірою у дітей молодшого шкільного віку переважає така якість як егоцентризм, демонстративність, оптимізм, імпульсивність, залежність.

В даному дослідженні нас цікавлять прояви агресивності. Як можна бачити на підставі даних, ознаки агресивності в даній групі виявлені у 20 дітей, що становить 66,7% від загальної вибірки, що є порівняно великим показником.

Методика «Шкала прямої і непрямой агресії» (К. Б'єрквест) спрямована на визначення рівня того чи іншого типу агресивності у кожного учня в класі. Методика включає в себе три шкали: фізична, вербальна і непряма агресія. В таблиці 2 представлені результати, отримані в ході дослідження за допомогою цієї методики.

Таблиця 2

Результати вивчення прямої і непрямой агресії за допомогою методики «Шкала прямої і непрямой агресії»

Шкали	Високий рівень	Середній рівень	Низький рівень
Фізична агресія	60,0%	30,0%	10,0%
Вербальна агресія	63,3%	23,3%	13,3%
Непряма агресія	56,7%	26,7%	16,7%

Таким чином, можна зробити висновок, що в більшості своїй група дітей демонструє високий рівень агресивних тенденцій: фізична агресія – 18 осіб (60,0%); вербальна агресія – 19 осіб (63,3%); непряма агресія – 17 осіб (56,7%). Середній рівень агресивності виявлено менш, ніж у третини школярів: 9 осіб (30,0%) – за фізичною агресією; 7 осіб (23,3%) – за вербальною агресією; 8 осіб (26,7%) – за непрямою агресією. Значна меншість показала низький рівень: 3 особи (10,0%) – за фізичною агресією; 4 особи (13,3%) – за вербальною агресією; 5 осіб (16,7%) – за непрямою агресією.

Опитувальник «Діагностика стану агресії» Басса–Дарки створений для виявлення ознак агресивності. Автори методики розділили поняття «агресія» та «ворожість» і визначили останню як «реакцію, що розвиває негативні почуття та негативні оцінки людей та подій». В методиці зазначені такі види реакцій:

- фізична агресія – використання фізичної сили проти іншої особи;

- непряма – агресія, що непрямим шляхом спрямована на іншу особу чи ні на кого не спрямована;
 - роздратування – готовність до прояву негативних емоцій при найменшому збудженні (запальність, грубість);
 - негативізм – опозиційна манера у поведінці від пасивного опору до активної боротьби проти звичаїв і законів;
 - образа – заздрість та ненависть до оточуючих за дійсні та вигадані дії;
 - підозрілість – у проміжку від недовіри та обережності по відношенню до людей до переконання в тому, що інші люди хочуть заподіяти шкоду;
 - вербальна агресія – вираження негативних емоцій як через звукову форму (крик, вереск), так і через зміст словесних відповідей (грубість, погрози);
 - почуття провини – висловлює можливе переконання суб'єкта, що він є поганою людиною, що чинить зло, а також відчуває докори сумління.
- Розглянемо результати методики «Діагностика стану агресії» Басса–Дарки (рис.1).

Рис.1. Рівні ворожості за діагностикою стану агресії Басса-Дарки

Результати методики показали, що у молодших школярів за індексом ворожості виявлено три рівні агресивних реакцій. Високий рівень ворожості має 54% (16 осіб). Такі школярі відзначаються дратівливістю, їх часто охоплює почуття люті. Також вони відчувають негативізм, образу, роздратування, недовіру до навколишнього світу. Наголошують на наявності ворогів, кривдників, до яких відчувають ворожі почуття. Часто не можуть упоратися з бажанням завдати шкоди іншим людям з метою захисту своїх інтересів.

Середній рівень ворожості має 42% (13 осіб). Молодші школярі із середнім рівнем ворожості показали, що в окремих випадках відчувають заздрість і ненависть до оточуючих. У проблемних ситуаціях намагаються не давати волю емоціям, тримати себе в руках, і за допомогою цього адекватно реагують на оточуючих. Знаходять більш конструктивні способи управління своєю поведінкою. Молодші школярі зазначають, що вони недратівливі, не мають ворогів та кривдників.

Низький рівень мають 4% (1 особа). Дитина зауважила, що не може образити когось, не відчуває таких почуттів, як роздратування, агресія, образа. Також не зганяє зло на інших людях, не вступає у конфлікт.

За індексом агресивності виявлено три рівні агресивних реакцій (рис.2).

Таким чином, високий рівень мають 40% групи (12 осіб). Ці школярі відчувають бажання заподіяти шкоду оточуючим, здатні використовувати фізичну силу проти іншої людини. Вони визнають, що досить часто відчувають злість, ненависть, роздратування до кривдників, а також вдаються до сильних виразів, у суперечці підвищують голос. Часто висловлюють негативні емоції через грубість, лихослів'я, словесні погрози.

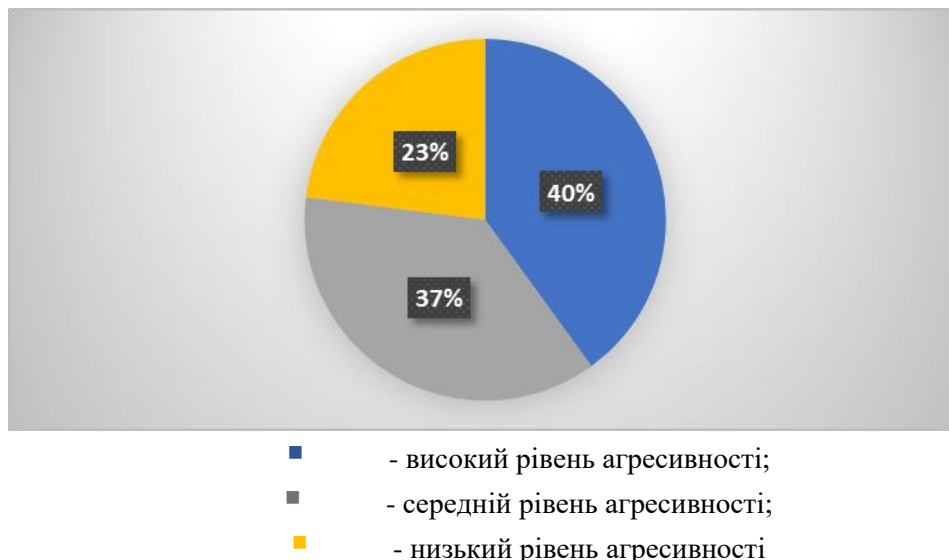

Рис. 2. Розподіл індексу агресивності молодших школярів

Середній рівень виявлено у 37% (11 осіб). Молодші школярі із середнім рівнем агресивності зазначають, що знаходять конструктивні виходи із проблемних ситуацій (спорт, гуртки, змагання). Вони вказують на те, що не здатні образити чи вдарити людину, і вважають, що все можна вирішити «мирним шляхом», без суперечок, конфліктів, роздратування. Респонденти показали, що у конфліктних ситуаціях поведуться адекватно, готові відстояти свою точку зору, не вдаючись до агресивних виразів, не зганяють злість та образу на інших.

Низький рівень мають 23% (7 осіб). Ця група молодших школярів не відчуває роздратування, агресії. Діти зауважують, що не готові використовувати фізичну силу проти іншої людини, вважаючи, що це безглуздо. Це позначається на спілкуванні з однолітками, батьками, вчителями, а також може впливати на успішність і поведінку в класі.

Методика «Тест руки» Е. Вагнера, адаптація Піотровського, спрямована на виявлення ознак агресивності молодших школярів за допомогою особливостей їхнього індивідуального сприйняття стимульного матеріалу, що пропонується.

Результати методики «Тест руки» Е. Вагнера, адаптація Піотровського (рис. 3).

Високий рівень агресивності у 33% (10 осіб) респондентів. Їхня агресивність яскраво виявляється як тенденція чи як дійсна поведінкова реакція.

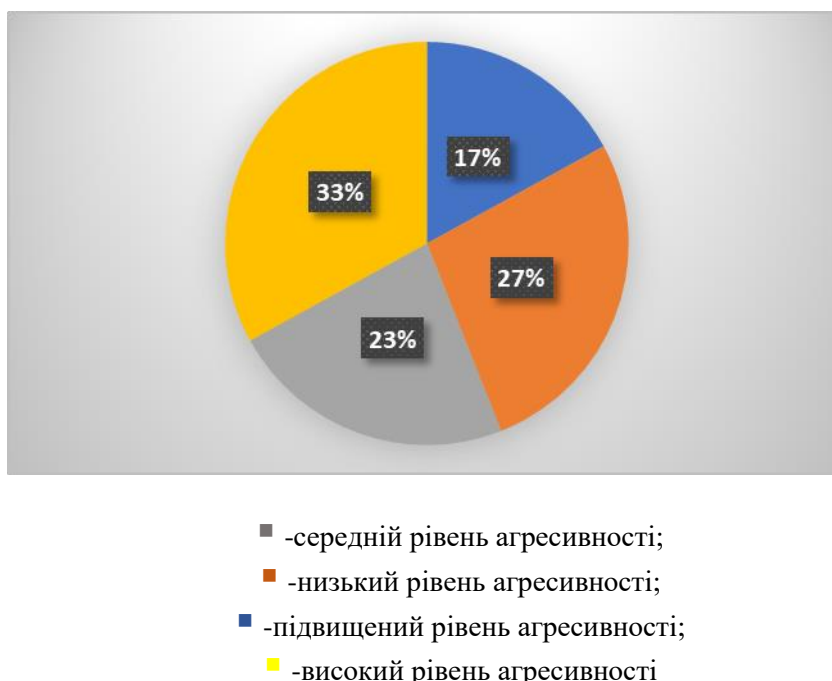

Рис. 3. Рівні агресивності молодших школярів за методикою «Тест руки»

Підвищений рівень агресивності, що характеризується готовністю до вищого прояву агресивності, небажанням пристосуватися до оточення, встановлено у 17% респондентів (5 осіб).

Середній рівень агресивності мають 23% досліджуваних (7 осіб). Це означає що, які б не були акцентуації або порушення поведінки у особи, вони не є агресивно спрямованими. Агресивність може існувати лише потенційно: у вигляді страху чи залежності, у вигляді самоагресії, але тільки в особливо значущих ситуаціях.

Низький рівень агресивності спостерігається у 27% (8 осіб) молодших школярів, тобто прояв агресії можливий у них лише у особливих ситуаціях, і це є нормою.

Підсумовуючи результати дослідження можна зробити висновок, що ознаки агресивності властиві більшості респондентів, а саме:

- за методикою «Кактус» - 66,7% респондентів;
- за методикою «Шкала прямої і непрямой агресії»: фізична агресія – 60%, вербальна агресія – 63,3%, непрямая агресія - 56,7%. За індексом ворожості високий рівень ворожості має 54%, за індексом агресивності - 40% групи;
- за методикою «Тест руки» Е. Вагнера високий рівень агресивності у 33% респондентів.

Ці учні не вміють контролювати свої емоції та діяти у прийнятний спосіб при взаємодії з людьми. Отримані результати свідчать про необхідність розробки та впровадження психокорекційної програми на зниження агресивності молодших школярів.

Дискусія. Зіткнення з дитячою агресивністю породжує розгубленість у батьків, вчителів, фахівців, що працюють з дітьми. Однак прояви жорстокості, впертості і непослуху не завжди свідчать про наявність у дітей якихось психічних відхилень. Часто школярі елементарно не знають, як правильно себе поводити. Дорослим необхідно розуміти причини агресивної поведінки дітей, для того, щоб знайти засоби психологічного впливу на них, ефективно і результативно застосовувати профілактичну та психолого-педагогічну корекцію агресивних проявів у поведінці молодших школярів.

Висновки. Підвищена агресивність дітей молодшого шкільного віку є однією з найгостріших проблем у процесі виховання учнів школи. Збільшення числа дітей, схильних до агресивності, викликає занепокоєння у батьків, педагогів та психологів.

Для успішного навчання учнів навичкам позитивного спілкування, взаємодії з іншими людьми, вмінню знаходити мирні шляхи вирішення конфліктів необхідна цілеспрямована профілактична та психокорекційна робота психологів, вчителів, вихователів та всіх фахівців, що працюють з дітьми.

Вивчення агресивності у молодшому шкільному віці особливо важливо, тому що саме у цьому віці характеристика перебуває у стадії формування, і необхідно вчасно вжити корекційні заходи.

Перспективу подальших досліджень вбачаємо в розробці ефективних методів корекції агресивності для дітей молодшого шкільного віку.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

- Берковіц, Л. (2007). *Агресія: причини, наслідки і контроль*. СПб. 512 с.
- Велика українська енциклопедія: онлайн версія* (2016).
- Дмитрієва, С. М., & Карпович, О. Б. (2015). Діагностика детермінант агресивності молодших школярів як умова підвищення компетентності спеціаліста. *Конкурентоспроможність в умовах глобалізації: реалії, проблеми та перспективи*. 42-45.
- Мельниченко, Н.М. (2023). Психологічні особливості профілактики агресивності у молодших школярів. Дипломна робота на здобуття освітнього ступеня бакалавра спеціальності «Психологія». Національний авіаційний університет. Київ. 46 с.
- Сінельнікова Т., & Ворнік Н. (2016). Діагностика та корекція агресивності молодших школярів методом казкотерапії. *Наука і освіта*, 2-3.10-15.

REFERENCES

- Berkovits, L. (2007). *Ahresiiia: prychnyny, naslidky i kontrol* [Aggression: causes, consequences and control]. SPb. 512 s.
- Velyka ukrainska entsyklopediia: onlain versiia* (2016). [The great ukrainian encyclopedia: online version].
- Dmytriieva, S. M., & Karpovych, O. B. (2015). *Diahnostyka determinant ahresyvnosti molodshykh shkoliariv yak umova pidvyshchennia kompetentnosti spetsialista* [Diagnostics of the determinants of

ПСИХОЛОГІЯ

junior schoolchildren's aggression as a condition for improving specialist competence]. Konkurentospromozhnist v umovakh hlobalizatsii: realii, problemy ta perspektyvy. 42-45.

Melnychenko, N.M. (2023). Psykholohichni osoblyvosti profilaktyky ahresyvnosti u molodshykh shkoliariv [Psychological peculiarities of aggression prevention in primary school children]. Dypломna robota na zdobuttia osvithnoho stupenia bakalavra spetsialnosti «Psykholohiia». Natsionalnyi aviatsiynyi universytet. Kyiv. 46 s.

Sinielnikova T., & Vornik N. (2016). Diahnostyka ta korektsiia ahresyvnosti molodshykh shkoliariv metodom kazkoterapii [Diagnostics and correction of aggressiveness of junior schoolchildren by fairy tale therapy]. Nauka i osvita, 2-3.10-15.

N. Lytvynchuk, N. Melnychenko

AGGRESSIVENESS OF JUNIOR SCHOOLCHILDREN AS A SOCIAL AND PSYCHOLOGICAL PROBLEM

Abstract

The article analyzes the concepts of "aggression" and "aggressiveness"; considers the psychological features of aggression in primary school children; identifies the causes of aggression in children. The factors that influence the manifestation of aggression in children are identified: family relationships and methods of education; disorders of social adaptation; disorders of school adaptation; communicative incompetence; conflict strategies of behavior; influence of the media and computer games; sex (gender) differences.

The purpose of the article is to theoretically analyze and empirically study the aggressiveness of primary school children.

The methods of analysis, systematization and generalization of theoretical material from scientific sources allowed us to get acquainted with domestic and foreign experience on this issue. The following methods were used in the empirical study: "Cactus" (M.A. Panfilova); "Scale of direct and indirect aggression" (K. Bierquest); questionnaire "Diagnosis of aggression" by Bass-Darkey; methodology "Hand Test" by E. Wagner, adapted by Piotrowski.

Results. In the course of the study, we found that most respondents have a high level of aggressive manifestations. The consequence of this is that younger students often feel anger, anger, negativism, resentment, irritation, and distrust of the world around them. In problematic situations, they cannot cope with the desire to harm other people and use physical force. Often express negative emotions through rudeness, swearing, and threats. This creates problems in communication with parents, peers, and teachers.

Conclusions. Summarizing the results of the study, it was determined that children's aggression is one of the most acute problems of school education. The spread of aggressive forms of behavior among schoolchildren cannot but concern parents, psychologists, teachers and society as a whole. The necessity of introducing targeted preventive and psycho-corrective work of psychologists and teachers with junior schoolchildren on mastering the skills of positive communication, effective interaction with people, and the ability to find peaceful ways to resolve conflicts is substantiated.

Keywords: aggressiveness; primary schoolchildren; peculiarities of aggressiveness of primary schoolchildren.

DOI

УДК 159.922

Т. Павленко

РОЗУМІННЯ КОНСТРУКТУ «БАЖАННЯ» В СТРУКТУРІ ОСОБИСТОСТІ ВІДПОВІДНО МЕТОДУ ПСИХОТЕРАПІЇ «Я-РЕКОНСТРУКЦІЯ»

Резюме

У статті проаналізовано поняття структури особистості в методі, та обґрунтовано необхідність цієї складової в напрямку дослідження. Визначено поняття «конструкт», як є ключовим у розробці складових структури особистості відповідно методу психотерапії «Я-реконструкція». Проаналізовано основні підходи до визначення конструкту «бажання» та розроблено авторське визначення його явища. Теоретичні матеріали проілюстровано